

O quefacer literario de Xoán Fuentes Castro

Por: Emilio Xosé Ínsua

O pasado mes de outubro de 2023 cumpriuse o décimo cabodano do escritor Xoán Fuentes Castro (San Vicente, Ogrove 1932- Pontevedra, 2013), sen que na súa vila natal, tristemente, tal efeméride supuxese a organización de ningún acto institucional de lembranza ou de homenaxe. Estas liñas que redactamos para *Aunios* queren ser, por iso mesmo, un pouco ambas cousas.

Nos seus oitenta anos de vida, Xoán Fuentes deu abondas mostras de compromiso coa Cultura, con maiúscula. Xa non só pola súa formación filolóxica, filosófica, humanística e pedagóxica en universidades como a alemá de Colonia e a Complutense de Madrid ou por razóns de índole profesional docente en centros como o IES Castro Alobre (daquela aínda Calvo Sotelo) de Vilagarcía ou o IES Ramón Cabanillas de Cambados, onde acabaría xubilándose, senón tamén pola súa entrega *gratis et amore* a empresas comunais relacionadas co Entroido, coa música (foi director durante case unha década da coral “Boca da Ría” e compuxo a peza poético-musical “Estreliña feiti-ceira”), co deporte (axudou a fundar o club de fútbol “Amanecer”) e co xornalismo de divulgación (na propia revista *Aunios* entregou o artigo “Algúns trazos da fala de San Vicente”).

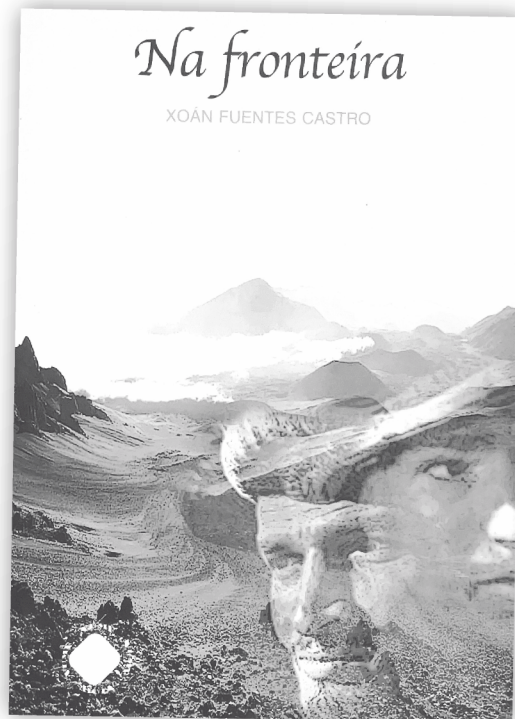

En todo caso, Xoán ocupará sempre un lugar moi honroso no panorama da cultura e das letras galegas mercé a un conxunto de traballos de aparición relativamente serodia que se centraron, fundamentalmente, en tres vertentes: a tradución, a narrativa e a poesía.

No que di á vertente tradutora, cómpre dicir que resulta, talvez, a que fai que escintile con máis forza o nome de Xoán no Olimpo literario galego das últimas décadas.

Da súa man saíron versións para a lingua de noso da novela *O último safari*, do escritor irlandés afincado nos EE.UU. Leonard Wibberley (1915-1983), tamén coñecido como Patrick O’Connor (Laivento, 1992); do tratado socio-lingüístico *Lingüística e Colonialismo*, do francés Louis-Jean Calvet (Laivento, 1993), un dos libros máis lúcidos e reveladores sobre esa materia; da peza teatral *A engranaxe*, do intelectual existencialista e marxista francés Jean-Paul Sartre (1905-1980) (Laivento, 1994); do ensaio *Para comprender a música contemporánea*, do musicólogo e compositor de Burdeos Henry Barraud (1900-1997) (Laivento, 1996); das *Bucólicas*, de Publio Virxilio Marón (s. I a.n.e.) (Toxosoutos, 2010); da *Eneida*, do propio Virxilio (Toxosoutos, 2013) e, finalmente, do *Tractatus Logico-Philosophicus*, do filósofo austríaco Ludwig Wittgenstein (1889-1951) (Toxosoutos, edición póstuma en 2014, candidata ao Premio de Tradución Lois Tobío).

Ficou inédita ata o presente a tradución para galego que Xoán fixo das *Conversas con Kafka*, do poeta e musicólogo esloveno Gustav Janouch (1903-1968), amigo persoal do autor de *A metamorfose*.

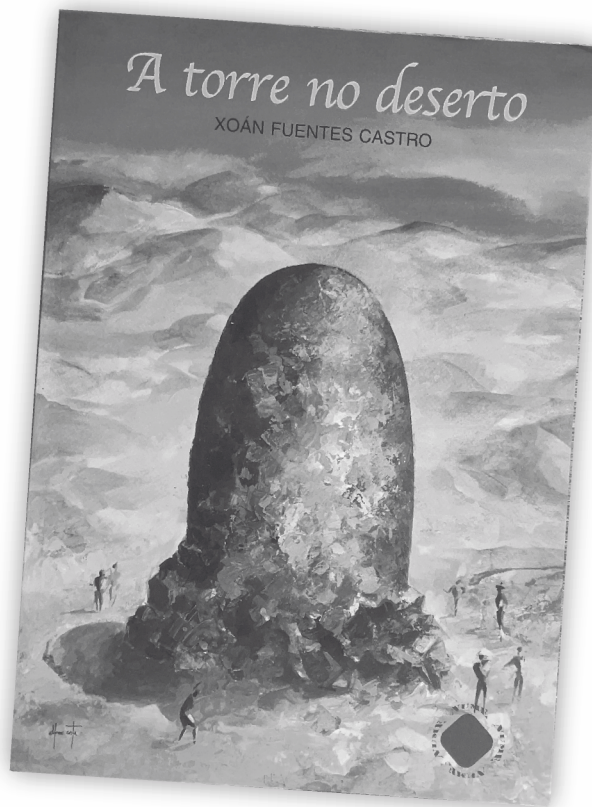

Tamén traduciu, desta volta para castelán, o libro *Tiempos de fuga* do escritor de Cea, cambadés adoptivo e compañeiro de claustro docente do propio Xoán no seu día Ramón Caride Ogando, publicado en 2008 pola editora mexicana Almadia.

Polo que di á segunda desas vertentes, a narrativa, Xoán escribiu e publicou un total de catro novelas orixinais: *A torre no deserto* (2003), *Na fronteira* (2004), *O pescador de cana* (2006) e *O cuadrilátero* (2010). En todas elas son notorios, coidamos, algúns trazos recorrentes, entre os que nos atrevemos a subliñar os seguintes:

- As pegadas temáticas e estilísticas de autores como Kafka, Aldous Huxley, George Orwell, Wibberley, Ray Bradbury ou Jean-Paul Sartre, moitos dos cales el propio traduciu para galego, como acabamos de indicar;
- O peso, dentro do despregamento argumental, das reflexións filosóficas e sociolóxicas arredor das condutas, dos conflitos e dos dilemas ético-morais do comportamento humano, nun constante afán por desvelar os mecanismos do poder e da alienación sobre os individuos, as trampas dunha sociedade adrede infantilizada e/ou deshumanizada;
- O afán de dotar de densidade e substancialidade a exposición, que adquire así moitas veces trazas simbólicas e alegóricas e que se mergulla frecuentemente na memoria dos propios personaxes. Son, por iso, as de Xoán Fuentes novelas de lectura esixente, que foxen adrede da simplicidade, da banalidade, do desenvolvemento lineal e da tentación do *best-sellerismo*;
- O predominio dunha ética da dignidade e da resistencia, que se encarna sempre nalgúns dos personaxes principais e que se ergue contra toda caste de abusos, inxustizas e opresións, de maneira que hai sempre na narrativa de Xoán Fuentes, indo alén destas ou daquelas siglas, un compromiso político claro e un afán “revelador” e “desvelador” que apela en derradeira instancia ao espertar da conciencia crítica e libre do/a lector/a;
- O gusto polos contrastes á hora de construír os personaxes (en idade, en procedencia xeográfica, en xeitos de pensar e actuar), así como a preferencia polos perfís antiheroicos (seres con vidas normais e correntes enfrontados nun momento dado a un dilema ético, a unha opresión inxusta, a un reto do seu destino, como lles acontece a “Vintín” e “Al-Haken” en *Na fronteira*, dous soldados de exércitos inimigos que se ven involucrados á forza nunha guerra que, como non podía ser doutro xeito, nada ten a ver en realidade cos seus intereses e expectativas como seres humanos dignos da tal nome).
- A abundancia de elementos distópicos, dado que a ambientación nun espazo ficcional aparentemente futurista permítelle a Xoán Fuentes despregar unha aguda crítica sobre algúns dos fenómenos propios das sociedades do presente;
- E, finalmente, un profundo dominio do idioma, tanto no emprego dos seus diversos rexistros (desde o coloquial ao máis requintado), como no manexo do vocabulario, como, en fin, no despregamento dunha sintaxe sempre rica, ben trabada e fluída.

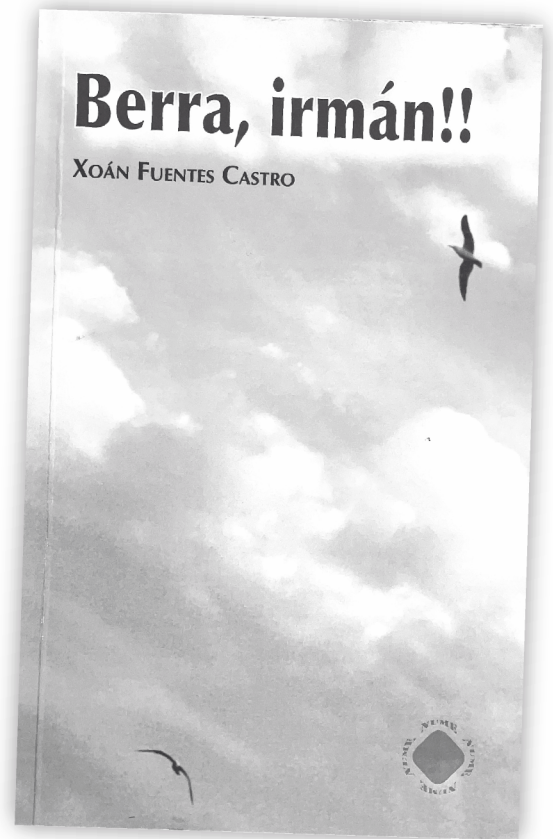
De *A torre no deserto*, a novela que dalgún xeito marcou a pauta desa tetraloxía narrativa, escribiu no seu día con razón o crítico literario Francisco Martínez Bouzas no seu blog *Novenoites* que é “unha historia estarrecedora que debemos colocar na fileira e no ronsel das utopías negativas, aquelas visións do futuro que non viven da anticipación dunha maior liberdade, senón que nos lembran a ameaza da súa perda [...] a fabulación de Xoán Fuentes Castro acentúa ata o caricaturesco a visión crítica do momento presente, proxectándonos nun porvir que, ao contrario das utopías positivas, xa non é radiante, senón pegoso e aterrador”.

Finalmente, o Xoán Fuentes poeta, agás algunha esporádica excepción como foi participar no recital da VIII Forxa Literaria en Piloño (Vila de Cruces) en 2007, revelouse como tal só de xeito póstumo mediante o volume *Berra, irmán!!* (2015), que viu lume da man de Ramón Caride e de David González Couso na colección Nume da editorial Toxosoutos, de Noia.

Berra, irmán!! son, se así pode dicirse, moitos libros nun só libro, pois os estilos, as mensaxes, os feitíos dos poemas que o constitúen despréganse nun amplísimo abano de concrecións, que van desde o clasicismo dos sonetos finais dedicados a elementos e manifestacións da cultura labrega tradicional galega en vías de desaparición (o piorno, o carro, a malla...) ata a poesía angustiada, existencial e metafísica na que parece ecoar aínda a Escola da Tebra dos anos 50-60 (Cuña Novás, Manuel María, Celso Emilio...), sen que falten poemas de amor á súa compañeira Dolores, evocacións íntimas, rupturas co pasado persoal marcado por opresións catequéticas, homenaxes ao poeta do Courel Uxío Novoneira, sátiras descarnadas e mordaces, berros contra a guerra, o colonialismo e a explotación dos países e xentes do Terceiro Mundo, protestos contra a alienación do ser humano na sociedade de consumo, denuncias dos abusos dos poderosos (“*os banqueiros do sangue*”, “*a raza de zombies a aplaudir nos consellos*”), alegacións contra a trágica presenza, a carón da indecente opulencia duns poucos, dunha multitude de famentos e sen teito.

Hai, como anota Ramón Caride no limiar, dúas castes de poesía no libro: “A dos versos longos e amoreados. A dos versos curtos e penetrantes”. Mais esas dúas castes, sendo tan diversas na aparencia, responden en realidade a un mesmo espírito, incisivo e reflexivo ao mesmo tempo, que na procura da luz/lucidez que nace da coherencia, rompe o silencio e enche o branco da páxina con luzadas de pensamento, imaxes evocadoras, xesteirazos de raiba máis que xustificada:

*Por que non pode ser o home
Simplesmente home?
É dicir, terra, natureza, nisco de materia?
Por que o non deixarán vivir en paz
Co seu propio relato sen que os sabios
Lle inventen biografías aburridas
Na súa teima de atoparlle pedigree ao átomo?
Por que lle dan de pasto esa parvada
De ser máis que as outras vidas, máis
Que a propia evidencia da súa química,
Pedantes ata máis alá do riso?
A marca ominosa da especie
Macula as fontes limpas do lume orixinal.
Abondo ten o home
Cos seus días e cos dentes acedos do reloxo,
Do abutre prometeico,
A roerlle sen tregua o fígado da vida. [...]*